

KÂSİM b. İSÂ el-İCLÎ

(bk. EBÛ DÜLEF el-İCLÎ).

KÂSİM b. KUTLUBOĞA

(bk. İBN KUTLUBOĞA).

**KÂSİM b. MUHAMMED
b. EBÛ BEKİR**

(القاسم بن محمد بن أبي بكر)

Ebû Muhammed (Ebû Abdîrrahmân)
el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr
es-Siddîk el-Kureşî et-Teymî el-Medenî
(ö. 107/725 [?])

Medineli meşhur yedi tâbiîn
fakihinden biri.

Hız. Osman'ın halifeliği döneminde doğdu. Annesi Sevde isimli bir ümmüveledir. Babasının öldürülmesinden sonra bir müddet halası Hz. Âişe'nin yanında kaldı. Ondan, babaannesi Esmâ bint Umeys, Zeyneb bint Cahş, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebû Süfyân, Abdullah b. Amr b. Âs ve diğer bazı sahâbîlerden hadis rivayet etti. Kendisinden hadis nakledenler arasında Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Ali b. Ebû Talha, Şa'bî, Nâfi', Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Ebû Bekir b. Hazm, Mâlik b. Dînâr, İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Ebû Müleyke, Rebîâtürre'y, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs, Ebû'z-Zinâd, Abdullah İbn Avn, Eyyûb es-Sahtiyânî gibi şahsiyetler vardır. Hadis tenkitçilerinin güvenilirliği hususunda görüş birliğine vardığı Kâsım'ın Abdullah b. Mes'ûd'dan mürsel, babası aracılığıyla dedesinden münkatî rivayetlerde bulunduğu da kaydedilmektedir.

Mus'ab ez-Zübeyrî Kâsım'ı "tâbiînin harırlarından", İmam Mâlik "ümme'tin fakihlerinden" diye anarken Yahyâ b. Saîd Medine'de Kâsım'dan daha faziletisini görmediklerini söyler. Ebû'z-Zinâd da hadis konusunda ondan daha âlimine rastlamadığını, Zührî fetvanın Seleme b. Ekvâ', Kâsım ve Sâlim'de toplandığını belirtmiştir. Ali b. Medîni, zamanının en faziletli şeklinde tanımladığı Kâsım'ın 200 hadis rivayet ettiğini açıklarken Mâlik'e göre bu sayı 100'ü bulmaz. İbn Avn onun hadisleri harfîyen rivayet edenlerden olduğunu söyler. İbn Maîn, Ubeydullah-Kâsım-Âişe râvî zincirini "altın yaldızlı sened" şeklinde niteler. Müslim b. Haccâc'ın çok önem verdiği Kâsım'a ait rivayetler *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır.

Âlimlerin ölüp gitmesiyle ilmin yok olmasından endişe eden Halife Ömer b. Abdülazîz, Medine Valisi Ebû Bekir b. Hazm'a bir ferman göndererek başta teyzesi Amre bint Abdurrahman ve Kâsım b. Muhammed'in rivayetleri olmak üzere Hz. Peygamber'in hadislerini araştırıp yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Ebû Bekir'in rivayetleri derleyip halifeye gönderdiği belirtilmektedir.

"Fukahâ-i seb'a" olarak anılan Medineli meşhur yedi tâbiîn fakihî arasında yer alan Kâsım'ın Mescid-i Nebevî'de ders halkası vardı. İlimi gizlemenin helâl olmadığını söyler, sorulan sorulardan bilmediklerini cevaplandırmaz, bir fikir beyan ettiğinde onun şahsî görüşü olduğunu ve mutlaka hakkı yansıttığını ileri sürmediğini vurgulardı. Özellikle ehl-i re'ye, insanın Allah'ın farzlarından habersiz yaşamasının bilmediği şeyleri O'na ve Resulü'ne nisbet etmesinden daha hayırlı olduğunu söyleyerek indî fetva vermemelerini öğütlerdi. Fetvalarına bir örnek olarak kişinin akıl ve ruh sağlığının temini ve yolculukta develerin hızlandırılması gibi meşrû amaçlarla mûsikiyi câiz görmesi zikredilebilir (Ebû Abdullah el-Halîmî, III, 20). Kur'an'ı tefsire-dirâyet tefsiri olmalı- çalışmayan Kâsım Kaderiyye'yi lânetlemiş ve kader hususunu tartışan bir gruba Allah'ın açıklamadığı şeyi tartışmalarını tavsiye etmiştir. Şâkir Mustafa onun Taberî, Vâkıdî ve Belâzürî gibi tarihçiler tarafından iktibas edilen meğâzî ve halifelerle ilgili bazı haberlerinden hareketle bu hususları içeren bir kitap yazmış olabileceğini söylemektedir (et-Târihu'l-'Arabî, s. 154).

Ömrünün son üç yılında gözleri görmeyen Kâsım, yetmiş veya yetmiş iki yaşında iken bir hac ya da umre yolculuğu sırasında Kudeyd mevkiinde vefat etti ve Müşellel'de defnedildi. Ölüm tarihiyle ilgili olarak 101 (719), 102, 106, 107, 108 ve 112 (730) yılları verilmekte, İbn Hacer el-Askalânî gerçekçe göstermeksizin doğrusunun 106 olduğunu ileri sürmektedir (Takrîbü't-Tehzîb, II, 120). İlk kaynakların bir kısmı ise 107 tarihini esas almaktadır. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Ebû İshak eş-Şîrâzî ve İbn Mencûye tarafından kaydedilen 117 (735), 121 ve 130 yılları iktibas veya istinsah hatası olmalıdır. Amcası Abdurrahman'ın kızı Kureybe ile evlenen Kâsım'ın Abdurrahman, Ümmü Ferve, Ümmü Hakîm ve Abde adında çocukları vardı; Ca'fer es-Sâdık kızı Ümmü Ferve'den olma torunudur.

Kâsım'ın fikhî görüşleri üzerine Tunis'ta el-Ma'hedü'l-a'lâ li's-şerîa'da Enes

b. Şeyh Muhammed el-Hâdî el-Allânî tarafından *Fıkhü'l-İmâm el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr eş-Şiddîk ve eş-ruhu fî Tûnis* (1988), Ali b. Abdullah Sâlih Câbir tarafından Riyad'daki Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de *Fıkhü'l-Kâsım b. Muhammed muvâzinen bi-fıkhî eşheri'l-müctehidîn* (1407/1987) adıyla birer doktora tezi hazırlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 187-194; Yahyâ b. Maîn, *et-Târih*, II, 482; Ali b. Medîni, *el-İlel* (Kal'acî), s. 50, 58; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 609; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Koç-yiğit), I, 43, 341, 342, 422-423; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VII, 157; İcî, *eş-Şikât*, s. 387; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine 1410/1990, I, 545-549; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, V, 302; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, III, 20, 87, 293, 306; İbn Mencûye, *Ricâlü Şaḥîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut 1407/1987, II, 140; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 183-187; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 59; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem' beyne ricâlî's-Şaḥîhayn*, Beyrut 1405/1985, II, 419-420; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 55; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 59-60; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 427-436; İbn Abdülhâdî, *Üllemâ'ü'l-hadis*, I, 168-169; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 53-60; Safedî, *Nektû'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 230; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 333-335; a.mlf., *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 120; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1983, s. 154; Humeydân Abdullah el-Humeydân, "el-Merâkizü'l-İlmiyye ve meşâhîrü'l-fukahâ" hilâle "aşri't-tâbi'in", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülûmî'l-insâniyye*, V, Cide 1985, s. 46-47.

CENGİZ KALLEK

KASIM PAŞA, Cezerî

(ö. X./XVI. yüzyılın ilk yarısı)

**Fâtih Sultan Mehmed
ve II. Bayezid dönemi devlet adamı
ve şairlerinden.**

Kıraat âlimi Cezerî'nin torunu ve Fâtih Sultan Mehmed dönemi nişancılarından Cezerîzâde Şemseddin Mehmed Bey'in oğlu olduğu ve bu sebeple Cezerî nisbesiyle anıldığı belirtilir. Ancak evâil-i Ramazan 907 (Mart 1502) tarihli vakfiyesinde (İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Evkâf-ı Hümâyûn, nr. 2, s. 250) isminin Kâsım Paşa b. Abdullah olarak geçmesi, bazı kaynakların naklettiği gibi (Latîfî, s. 219; Âlî Mustafa Efendi, s. 800; Belîğ, s. 65) Şeyh Mehmed Cezerî'nin veya bu ailenin kölesi olduğu şeklindeki rivayetin daha kuvvetli olduğunu gösterir. Gerçekte ismi Neşrî'de (*Cihannümâ*, I, 231) Cezerî Kasımı Paşa, İbn Kemal'de (*Tevâ-*

rih-i Âl-i Osmân, VIII. Defter, s. 27) Cezerî Kasımı, Âşık Çelebi'de (*Meşâirü's-suarâ*, vr. 214^a) Cezerî Kasım Paşası diye geçmektedir. Annesi Fenârîzâde Ali Efendi'nin kızıdır. Divân-ı Hümâyûn'da görev yaptıktan sonra Mahmud Paşa'nın tevecchühünü kazandı ve Fâtih tarafından Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'in defterdarlığına tayin edildi. Bir süre de Rum-ili beylerbeyliği defterdarlığında bulundu (İbn Kemâl, s. 28). Hüseyin Hüsameddin, kaynak belirtmeden Kasım Paşa'nın bu görevinden önce Uzun Hasan üzerine gönderilen orduda defterdar olduğunu, kısa bir süre sonra da Hazine-i Âmire defterdarlığına getirildiğini, 878 (1473-74) yılında Şehzade Bayezid'e lala olup Amasya'ya gittiğini ve 884'te (1479) Vezir Mustafa Paşa'nın II. Bayezid'in lalalığına getirilmesi üzerine İstanbul'a dönerek nişancı olduğunu yazar (*Nişancılar Durağı*, s. 64).

II. Bayezid tahta çıktığında 886 (1481) yılında Kasım Paşa nişancılık görevine getirildi (Âlî Mustafa Efendi, s. 955; Danişmend, I, 462). 887'de (1482) Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa'dan boşalan vezârete tayin edildi (İbn Kemâl, s. 28). Ancak daha bir yıl dolmadan azledildi ve yerine Mesih Paşa getirildi (887/1482). İbn Kemal vezâretten ayrıldıktan sonra Kefe'ye gönderilmiş olduğunu belirtir (*Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 77). Âlî Mustafa Efendi eserinin bir yerinde, azledilmesi üzerine kendisine tekaüt tarikiyle Selânik sancağı verildiğini ve ölümüne kadar burada bulunduğunu yazmakta (*Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, s. 800), başka bir yerinde de, "Üç sene vezâret ettikten sonra sene-i seb' ve semânin tarihinde (887/1482) fevt oldular" demektedir (a.g.e., s. 955). Hoca Sâdeddin Efendi ise onun 887'den (1482) üç yıla kadar vezârette kaldığını, ardından vefat ettiğini belirtir (*Tâcü't-tevârih*, II, 216).

Celâlzâde Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim devrinde Şehzade Süleyman'ın Saruhan sancağında bulunduğu sırada devletin en tecrübeli iki adamından biri olan Kasım Paşa'nın onun lalalığı ve defterdarlığıyla görevlendirilmiş olduğunu nakleder (*Selîmnâme*, s. 180-181). Lalalık-tan 922'de (1516) azledilen Kasım Paşa (Emecen, s. 32) Matrakçı Nasuh'a göre Selânik'e gitmiş, bir süre sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın cülûsu üzerine Kubealtı veziri olmuş, Belgrad Seferi'nin ardından ihtiyarlığını ileri sürerek bu görevden feragat etmiş ve emekli olarak yeniden Selânik'e dönmüştür (Zilkade 927 /

Ekim 1521). Her ne kadar bazı araştırmalarda bu tür rivayetlere dayanılarak Cezerî Kasım Paşa'nın bir süre Şehzade Süleyman'ın lalası olarak Manisa'da bulunduğu bahsedilirse de her iki kaynaktan geçen Kasım Paşa'nın Cezerî Kasım Paşa olduğuna dair kesin bir ipucu yoktur.

Kaynaklarda Kasım Paşa'nın ölüm tarihine dair güvenilir bir bilgiye rastlanmaz. Cengiz Orhonlu'nun tesbit ettiği 887 (1482) tarihini (*Eİ²* [İng.], IV, 722) kabul etmek, bazı kayıtlar ve nakiller göz önüne alınacak olursa mümkün görünmemektedir. Cezerî Kasım Paşa diğer Kasım paşalarla karıştırıldığından bazı araştırmalarda (Baltacı, s. 275; Reindl, s. 235; Kiel, s. 143-144; Haskan, I, 35) ve muahhar kaynaklarda (*Sicill-i Osmânî*, IV, 47) ölüm yılı olarak 950'ye (1543-44) kadar ulaşan tarihler verilmektedir. Bu durum, birkaç Kasım Paşa hakkındaki rivayetlerin tek bir Kasım Paşa'ya ait zannedilmesinden kaynaklanmaktadır. Kasım Paşa'nın ölüm tarihi kesin olarak tesbit edilememekte ise de bazı vakıf kayıtlarından hareketle onun XVI. yüzyılın başlarında hayatta olduğu söylenebilir. İstanbul Çağaloğlu'ndaki mescidinin vakfiyesi Ramazan 907 (Mart 1502) tarihini taşımaktadır (İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Evkâf-ı Hümâyûn, nr. 2, s. 250; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 [1546]*, s. 53). *Bursa Şer'iyye Sicilleri*'ndeki 939 (1532-33) tarihli bir kayıttan ondan "merhum" diye bahsedildiğine göre (Hızlı, s. 114) Kasım Paşa bu tarihten önce ölmüş olmalıdır.

Cezerî Kasım Paşa hayatının bir bölümünü Bursa'da geçirmiş ve burada bir medreseyle hamam ve imaret yaptırmıştır. Bursalı Belîğ'e göre mezarı da Emîr Sultan'ın türbesi karşısında bina ettiği medresenin batı cihetinde bulunmaktadır (*Güldeste*, s. 66). Tezkireci Sehî, Kasım Paşa'dan bahsederken Osmanlı beyleri arasında bu derece hayır sahibi başka bir kimsenin bilinmediğini söyler (*Tezkire*, s. 119). Gerçekten de Kasım Paşa'nın imparatorluğun birçok bölgesinde hayratı vardır. Bursa'daki hayratından başka İstanbul'da Çağaloğlu'nda bir mescid, Eyüp'te bir mescid, medrese ve mektep, Selânik'te Kâsimiyye Camii diye anılan bir cami ve imaret inşa ettirmiştir. Kaynaklarda daha başka hayır eserleri yaptırdığı söylenmekteyse de bunların ona aidiyeti tartışmalıdır (meselâ bk. Âşıkpaşazâde, s. 192-193).

Kasım Paşa devlet adamlığı yanında şairlik yönüyle de anılır. Şiirde Sâfî mahlası-

nı kullanmıştır. Sehî'ye göre Anadolu'nun müteber şairlerindendir (*Tezkire*, s. 118). Latîfî de onun şiirde atasözlerini çokça kullanan ilk şair olduğunu söyler (*Tezkire*, s. 219). Dönemin şairlerinden İshak Çelebi bir beytinde Kasım Paşa'nın bu yönüne temas etmiştir: "Şi'r'in dilerse okuna makbûl-i halk ola / Sâfî, Necâtî şi'ri gibi pür-mesel gerek". Her ne kadar Sehî, divanının meşhur olduğunu söylüyorsa da (*Tezkire*, s. 119) Kasım Paşa'nın divanının şimdilik bilinen tek nüshası İsmail E. Erünsal'ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Sağlığında derlendiği sanılan bu nüshanın şairin bütün şiirlerini ihtiva etmediği görülmektedir. Özellikle tevhid ve na't gibi bölümlerin olmayışı, divanda sadece üç kâsidenin yer alması ve bunlardan ilkinin Hz. Hüseyin'e, diğerlerinin Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid için yazılmış olması nüshanın Kasım Paşa'nın hayatının erken bir döneminde derlenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Evkâf-ı Hümâyûn, nr. 2, s. 250; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 192-193; Neşrî, *Cihannûmâ* (Taeschner), I, 231; İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, s. 27, 28, 77, 221; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, s. 53; Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 118-119; Celâlzâde, *Selîmnâme* (haz. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar), İstanbul 1997, s. 180-181; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 214^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 219; Âlî Mustafa Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr* (haz. Ahmet Uğur v.dğr.), Kayseri 1997, s. 800, 955; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 216; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 105; Belîğ, *Güldeste*, Bursa 1287, s. 65-66; *Sicill-i Osmânî*, IV, 47; Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Nişancılar Durağı*, TDV İSAM Ktp., nr. 9752 K, s. 55, 64-66; Danişmend, *Kronoloji*, I, 456, 462-463; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Liûası*, s. 433-434; Çağatay Uluçay, "Kanunî Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 228; a.mlf., "Cizri Zade Kasım Paşa", *Gediz*, VII/87, Manisa 1945, s. 4-7; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 274-277; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 431-434; H. Reindl [Kiel], *Männer um Bâyezid*, Berlin 1988, s. 234-235; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 31-32; M. Kiel, "Notes on Some Turkish Monuments in Thessalanoiki and their Founders", *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Hampshire 1990, s. 143-144; Mefâil Hızlı, *Bursa Mahkeme Sicillerine Göre XIV-XVI. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri* (doktora tezi, 1991), TÜSİB Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 114-117; Mehmed Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 35; Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri, Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Bursa 1998, s. 306; Recep Akakuş, "İlm-i Kiraat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", *Diyanet Dergisi*, XXVI/4, Ankara 1990, s. 22-31; Cengiz Orhonlu, "Kâsım Paşa, Djazari", *Eİ²* (İng.), IV, 722.

İSMAİL E. ERÜNSAL